

חוברת תקצירים

יום עיון: משלבים ידיים: גישות וכלים יישומיים להכלה

בשיתוף משרד החינוך והפורומים במכון מופ"ת- חינוך יסודי, חינוך מיוחד, הגיל הרך
והכלה והשתלבות.

יום שלישי, כ"ג בשבט תש"ף, 18.2.2020

הזדמנויות של החינוך היסודי בעקבות התיקון לחוק החינוך המיוחד: מודעות אישית,
מנהיגות חברתית ושינוי מבני

ד"ר איריס בקשי

ראש החוג לחינוך וראש המחלקה לחינוך יסודי בסמינר הקיבוצים. מחברת הספר **יחס מפלה
חמקמק: בין אדם לזולתו בחברה הישראלית**, שבמוקדו עומדות ארבע דמויות: שתי נשים ושני
גברים החווים בחיי היום-יום שלהם "יחס מפלה חמקמק", שהוא תופעה חברתית עולמית וישראלית
נרחבת.

תקציר

הזדמנויות של החינוך היסודי בעקבות התיקון לחוק החינוך המיוחד: מודעות אישית, מנהיגות חברתית
ושינוי מבני

אציג בדבריי שלוש הזדמנויות שתיקון מס' 11 לחוק החינוך המיוחד מעניק לחינוך היסודי הכללי. ההזדמנות
הראשונה, בסיסית והכרחית ליישום התיקון לחוק, היא ברמת הפרט, עבורי כמורה בחינוך היסודי. החוק
המתוקן מזמין אותי להכיר את עצמי כמו שאני אולי לא מכירה; להכיר את העמדות החבויות בתוכי ואת
הדעות הקדומות שאני לא מודעת להן ומכוונות את התנהגותי כלפי הזולת, בלי משים ובלו כוונה. הזדמנות
שנייה היא עבורנו, כל המורות והמורים בבתי הספר היסודיים יחדיו. הגיע הזמן שאחרי מאה שנים נחזור
להנהיג חברה; שננקוט עמדה ושנוביל רעיונות וערכים חדשים עבור חברה בריאה ומשגשגת; נשתתף
בהובלת יישום החוק ונעשה יותר מזה – נוביל רעיונות שהם מעבר לשילוב או להכלה. הזדמנות שלישית
היא ברמת המעשה. החוק המתוקן מזמין אותנו להוביל שינויים במבנה בית הספר היסודי, בארגון כוח האדם
ובמיון הילדות והילדים, בארגון המרחב, הזמן והמשאבים, ובתרבות הלמידה. שינויים כאלה חיוניים לא
רק בעקבות החוק, אבל הנה – יש לנו הזדמנות להאיץ אותם, לדרוש אותם ולהוביל אותם כדי לקיים את
צו מצפוננו ולפעול למען חינוך איכותי מותאם, שוויוני ומקדם כל ילדה וכל ילד.

צועדים לקראת העתיד: הכשרת מורים בארץ ובעולם

ד"ר אביבה בר-ניר (מכללת דוד ילין) וד"ר יעל קמחי (מכללת לוינסקי)

ד"ר **אביבה בר ניר** – חוקרת בתחום שילוב והכלה של ילדים עם לקויות למידה במערך בית הספר
היסודי. ראש המסלול לחינוך מיוחד במכללה לחינוך ע"ש דוד ילין זה שבע שנים, ממונה על
ההכשרה המעשית במכללה ונציגת ההכשרה המעשית בהנהלת המכללה זה ארבע שנים. החל משנת

תשע"ט היא משתפת ב"תוכנית מנדל למנהיגות חינוכית: בין תאוריה למעשה בהכשרה להוראה". מנהלת את פורום הכלה והשתלבות לצד ד"ר יעל קמחי מטעם מכון מופ"ת. ד"ר יעל קמחי – חוקרת בתחום האוטיות, בדגש על התחום הקוגניטיבי-האקדמי, הכלה והשתלבות והכשרת מורים. בעבר הייתה מדריכה ארצית ללקויות מורכבות באגף לחינוך מיוחד במשרד החינוך, ומפקחת על החינוך המיוחד במחוז מרכז. כן עמדה בראש תוכנית המצוינות (רג"ב) במכללת לוינסקי לחינוך, שימשה סגנית רקטור, ומשנת תשע"ח רקטור המכללה.

תקציר

במדינות רבות בעולם עברו מתפיסה של שילוב (mainstream) הנותנת מענה לתלמיד עם הצרכים המיוחדים באופן ממוקד לתפיסה של חינוך מכיל (Inclusive Education). על פי תפיסה זו חינוך מכיל הוא תהליך מתמשך ומטרתו לתת חינוך איכותי לכלל, תוך מתן כבוד לשונות, לצרכים וליכולות הייחודיים של הפרט בהקשר של הקהילה הלומדת.

יש לתת את הדעת על תהליכים מיטביים להכשרה כבר בשלב של הכשרת המורים, כך שפרח ההוראה יפתח תחושה של מסוגלות עוד בתקופת ההכשרה. יש צורך לרקום חיבור ממשי בין התאוריה למעשה בשדה ההוראה.

בהרצאתנו נציג דגמים ומעשים המתקיימים בעולם בנושא, ונציג מסקנות ראשוניות העולות מפורום הכלה והשתלבות במסגרת מכון מופ"ת. מטרת הפורום היא לייצר חשיבה, להכיר תוכניות ודגמי עבודה קיימים, תאורטיים לצד מעשיים, כדי לטייב את הכשרת דור העתיד בנושא חשוב זה.

עמדות של גננות בהקשר לשילוב

ד"ר ניקול בן נון

ראשת המסלול לגיל הרך במכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין. מרכזת עם ד"ר אורית דרור ממכללת אורנים את הפורום של ראשות המסלולים לגיל הרך במכון מופ"ת. חוקרת עמדות ותפיסות של גננות וכן פרספקטיבה של ילדים וילדות בגיל הרך.

תקציר

המחקר שיוצג בהרצאה זו בדק תפיסות של גננות בגנים כלליים המשלבות ילד/ה בעלי צרכים מיוחדים בגנים שלהן. מקובל לחשוב שהתנאי ההכרחי להצלחת השילוב הוא עמדה חיובית של המחנכות כלפיו. מחקרים רבים ביקשו לבדוק עמדות אלה בקרב מחנכות. עמדה חיובית כלפי שילוב היא אכן תנאי הכרחי להצלחתו, אך אינה תנאי מספיק. כדי להבין לעומק את התפיסות כלפי השילוב וההכלה של ילדים בעלי צרכים מיוחדים יש לברר כיצד השילוב נתפס הלכה למעשה אצל העוסקות בכך. במחקר נבדקו עשרים גננות ששילבו ילדים בעלי צרכים מיוחדים בליווי סייעת בגן. המחקר נעשה בגישה איכותנית, וכל גננת רואיינה פעמיים. מניתוח הראיונות עלה שכל הגננות הציגו עמדות חיוביות כלפי שילוב ילדים, אולם האופן שבו בוצע השילוב היה שונה.

הממצאים הראו שלושה טיפוסים של גננות משלבות: הטיפוס הראשון אופיין בשיתוף כלל ילדי הגן בעבודת השילוב, בהעצמת הילד בעל הצרכים המיוחדים ובעבודה משותפת עם הסייעת; הטיפוס השני אופיין

בהסתרת השילוב מילדי הגן, בעבודה רבה ובהשקעה מרובה בילד המשולב כדי לנסות לתקן את מוגבלותו, ובעבודה משותפת עם הסייעת; הטיפוס השלישי אופיין בהסתרה וב"הקטנת" המוגבלות של הילד, בהתייחסות לילד המשולב כאל ילד "רגיל" ובהטלת מרבית עבודת השילוב על הסייעת. חשוב לציין שלגונות לא היה רקע בחינוך מיוחד, ורובן התמודדו עם השילוב לבדן.

הכלה והשתלבות בחברה הערבית

ד"ר מוחמד זיאד

ראש החוג לחינוך מיוחד במכללת אלקאסמי. מומחה ללקויות למידה והוראה מותאמת ומתעניין בנושאי השתלבות והכלה של אוכלוסיות עם מוגבלויות שונות, ובמיוחד אוכלוסיית מחוננים עם מוגבלות (Twice Exceptional).

תקציר

המגמה העולמית והפילוסופיה הרווחת, המתבססת על התפיסה ההומניסטית-חברתית, מעודדות בשני העשורים האחרונים את השתלבותם המלאה של אנשים עם מוגבלויות בסביבה המאפשרת שמירה על כבודם וזכויותיהם. מודל זה מדגיש את הפרט כאישיות שלמה וכמוקד ההתייחסות החברתית חינוכית. בניגוד למודל ההתנהגותי, הרואה בפרט עם מגבלות אדם שצריך לתקן את מגבלותיו כדי להכשיר אותו לחברה, המודל ההומניסטי-חברתי טוען ששילוב אמיתי הוא פעולה דו-צדדית בין הפרט לחברה. משמעותו של עיקרון זה היא להכשיר לא רק את הפרט עם המוגבלות, אלא גם את החברה – לקבל את השונה, ולהעמיד לרשותו כל השירותים הנדרשים.

בחברה הערבית, ולמרות ההתקדמות הצנועה לכיוון רעיונות של השתלבות והכלה, המודל ההתנהגותי על כל משמעויותיו הוא עדיין המודל הדומיננטי. אנשים עם מוגבלויות עדיין חשופים לדעות קדומות ולסטיגמות, וסובלים מעוני עמוק, שירותים חינוכיים לא מספקים, בעיית תשתיות וחוסר נגישות פיזית במרחבים ציבוריים, ושלל מיני מחסור המציבים אתגר מתמשך בפני השתלבותם המלאה ומיצוי הפוטנציאל שלהם בחברה. המחקרים מורים כי בין החברה היהודית לחברה הערבית יש פער גדול במתן שירותים לבעלי מוגבלויות, איתור ואבחון מוקדם שיכול למנוע הידרדרות של הלקות, פערים בהיקף שירותי תמיכה רפואיים ופרא-רפואיים, שירותים חינוכיים וייעוץ משפחתי.

בהרצאה זו נעמיק את הדיון בתמונת המצב של אוכלוסיות עם מוגבלויות ובדרכי ההתמודדות של החברה הערבית עם המעבר לקראת השתלבות והכלה.

מושב 1. היבטים פדגוגיים לימודיים

יו"ר המושב: ד"ר שירלי הר-צבי (הכהן), מכללת תלפיות

1. פדגוגיה מכילה בכיתה הטרוגנית

גב' עינת אייל (מכללת תלפיות)

מרצה בחוג לחינוך מיוחד במכללת תלפיות. מדריכת הכלה והשתלבות במחוז תל-אביב. מלמדת בקורסים לפיתוח המקצועי של רכזי ההשתלבות בפסגו"ת. מלווה בתי ספר במיצוי תהליכים בטרם ועדות אפיון.

תקציר

רוב אנשי המקצוע מפתחים מומחיות בתחום דעת מסוים, ומשתמשים בידע שצברו לצרכים שונים בתחום ההתמחות. לעומת זאת, בהוראה נדרש שילוב של אוריינות בתחום הדעת ובתחום הפדגוגי. שליטה בתחום הדעת בלבד אינה יכולה להבטיח הוראה מיטבית. הכיתה ההטרוגנית ממחייבת התמודדות עם מגוון שונויות: ברקע התרבותי, בידע המוקדם, בתפקודי השפה, במצב הסוציו-אקונומי המכוון לשונות בהזדמנויות, בתפקודי הלומדים, בחזקות, בחסמי הלמידה, בדרכי ההתנהגות, בתפקוד הפיזי, בתחומי העניין וברמת הסקרנות. תפקידו של בית הספר ההומניסטי וההוליסטי הוא לאפשר לכלל התלמידים תהליך למידה משותף, כזה המבוסס על תוכנית לימוד והערכה המשלבת בין מגמת התגבור הלימודי לבין מגמת הפיתוח האישיותי. חינוך שווה הזדמנויות והוגן ראוי שיעוגן בתרבות הבית-ספרית, במדיניות המכוונת ליצירת שגרות שיאפשרו הוראה מותאמת, וביישום הפדגוגי. יישומה של תפיסת ההכלה וההשתלבות נשען על ארבעה היבטים: הכלה פדגוגית, הכלה רגשית וחברתית, הכלה ארגונית והכלה פיזית. לשם כך עלינו לפעול בשלושה רבדים: ארגון המסגרת הבית-ספרית כמקדמת הטרוגניות; טיפוח תפיסת התפקיד של המורה כמכבדת ומוקירה הטרוגניות; וניהול תהליכי הלמידה וההערכה בכיתה ההטרוגנית. במפגש נישף לתהליך רב ממדים שמטרתו טיפוח מצוינות אקדמית, מוסריות, פיתוח חמלה וחדוות חיים בקרב התלמידים והתלמידות בהתאמה ליעדי ה-OECD (2030, OECD). ניווכח, באמצעות מודלים לעבודה דיפרנציאלית, כי הדבר אפשרי, ואף עשוי להפוך מאתגר מתסכל לחגיגה של שונויות.

2. יש לך פוטנציאל אבל: יישומים טכנולוגיים לקידום עיצוב אוניברסלי ללמידה

ד"ר בטי שרייבר (מכללת סמינר הקיבוצים)

ראש התוכנית לתואר שני בטכנולוגיה בחינוך – מכללת סמינר הקיבוצים. מובילה את תחום טכנולוגיות הסיוע לאנשים עם הפרעות בקשב ובלמידה.

תקציר

"יש לך פוטנציאל, אבל..." הוא משפט מוכר, מוכר מדי אולי, לילדים החווים קשיים בלמידה. יישום עקרונותיה של גישת העיצוב האוניברסלי של סביבת למידה (– Universal Design for Learning – UDL) בשילוב טכנולוגיות סיוע (Assistive Technology) מאפשר לכל מורה "לממש את הפוטנציאל" של תלמידיו: להשתמש ביכולות ובכישורים המובהקים שלהם ולעקוף את קשיי הלמידה המאפיינים אותם. יישומים טכנולוגיים מתקדמים מאפשרים למורה להפוך את הגישה מרעיון יפה לפרקטיקה נגישה הניתנת למימוש.

במפגש יוצגו עקרונותיה של גישת ה-UDL, ויינתנו דוגמאות יישומיות להפעלה בכיתה, בשילוב טכנולוגיות סיוע.

להעמקה נוספת בעקרונות הגישה בשילוב טכנולוגיות ראו:
שרייבר, ב' (2018). אפליקציות למימוש הפוטנציאל: שילוב סביבות הוראה אוניברסליות (UDL) בצד אפליקציות ללמידה. בתוך נ' אלוני, ק' גוטרמן וצ' שורק (עורכים), **הרבגוני הוא הסטנדרטי החדש: מדריך להוראה פרטנית** (עמ' 157–166). הקיבוץ המאוחד ומכון מופ"ת.

3. הרחבת יכולת ההכלה בעזרת שפה חזותית והיבטים רגשיים גב' אתי כץ (מרכז עננים)

מורה, אומנית, פסיכותרפיסטית גופנית. כתבה את הספר **ילד מחוק** ופיתחה את שיטת "עננים" ואת המיצגון הרגשי עבור תלמידים עם הפרעות למידה ספציפיות, בעיות קשב וריכוז ו/או קשיים רגשיים.

תקציר

אם אדבר בהרצאה בסינית נראה שלא תבינו אותי, גם אם אדבר ממש לאט או אחזור על דבריי שוב ושוב. אם אשיר בסינית או אעשה הצגה עדיין לא תבינו אותי. אני מאמינה שכדי שתבינו אותי ממש עליי לדבר עברית. ילדים עם קשיים זקוקים למבוגרים שמדברים בשפתם. אני דוברת שפה חזותית כשפת אם, ועל כן אמצעי הלמידה שאני מפתחת יוצרים תרגום או המרה לשפת הילד המתקשה. אני בוחרת לדבר בשפה חזותית כי כמעט תמיד זה עובד באופן מופלא. אני מאמינה שכדי להכיל את הקושי הכרחי שיהיה מכל מתאים. בעולם שבו הצלחה נמדדת במוטיבציה, בתחרות, בציונים וביישור קו אל מול הנורמה, ילדים עם קשיים – כמו כל אחד רוצים – להצליח. הם לא רוצים שיגידו עליהם שיש להם כישרון כזה או אחר שאינו קשור ללימודי הליבה, כי המשפט הזה כמעט תמיד מתפרש כטעון בנחיתות אינטלקטואלית. בהרצאה אדגים אמצעי למידה חלופיים לחלוטין, כאלה המבוססים בעיקר על פיתוח התפיסה החזותית האסוציאטיבית, המטפורית והאומנותית. אראה איך בעזרת שינוי בשפה אני מקצרת תהליכי הבנה, זכירה ושליפה. עוד אדגים כיצד ניתן להפחית חרדה כשהתנאים הבסיסיים האורגניים מעוררים אותה עד אימה.

2. מושב 2. תפיסות ועמדות כלפי הכלה יו"ר המושב: ד"ר פז אלניר, מכללת אורנים

1. תפיסות ועמדות של מדריכות פדגוגיות לגבי שילוב והכלה של תלמידים עם צרכים מיוחדים בבית הספר היסודי
ד"ר יהודית סלפטי-כהן (המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי באר שבע)

כיום ראש תוכנית ההכשרה לבית הספר היסודי, מדריכה פדגוגית של סטודנטים בהתמחות מקרא ולשון עברית, ומרצה במכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי. מרצה גם באוניברסיטה הפתוחה במחלקה לחינוך לפסיכולוגיה, ומנחה סטודנטים בכתיבת עבודות סמינריוניות.

תקציר

מחקרים שונים בדקו את עמדותיהם של מורים, הורים ואנשי חינוך בנוגע להכלה של תלמידים עם צרכים מיוחדים במערכת החינוך הרגילה. מטרת מחקר זה היא לבחון את עמדותיהן של מדריכות פדגוגיות בתוכנית ההכשרה להוראה בבית הספר היסודי, ולנסות לתת מענה לקשיים העולים מן הממצאים. המחקר הוא מחקר פעולה שלי כראש תוכנית ההכשרה לבית הספר היסודי ושל צוות המדריכות הפדגוגיות בתוכנית. במחקר השתתפו שש מדריכות לפרחי הוראה בשנה ב', וחמישה מדריכים לפרחי הוראה בשנה ג' (מדריך אחד). הצורך במחקר עלה לאור התיקון בחוק החינוך המיוחד. כלי המחקר כללו: קבוצות מיקוד שניהלה אחת המרצות שהיא חברה ברשות המחקר במכללה, וכן ראיונות עומק עם שלוש מדריכות של סטודנטיות בשנה ב' ושלוש מדריכות של סטודנטיות בשנה ג'. להלן הממצאים: (1) אין אחדות בתפיסות ובעמדות של המדריכות. עם זאת, עמדותיהן משקפות את עמדותיהן כמורות בבית ספר; (2) למדריכות (פרט לאחת) אין ידע בחינוך מיוחד. רובן מתמצאות רק בהוראה של ילדים עם קשיי קשב וריכוז, ולכן הן אינן מתיימרות להדריך את הסטודנטיות מעבר לכך; (3) קשר אישי-משפחתי לילד עם צרכים מיוחדים משפיע על העמדות של המדריכות. אחת המסקנות העולות מממצאי המחקר היא שיש לתת למדריכות הפדגוגיות הכשרה מקצועית בתחום, שכן הן משפיעות על העמדות של פרחי ההוראה. לאור מסקנה זו הוחלט לקיים מפגשי למידה עם מומחים בשילוב והכלה.

2. מיתוסים ותפיסות בהכלה בכיתה ההטרוגנית

גב' מוריה טלמור (ממונה שילוב והכלה, אגף חינוך יסודי, מכללת תלפיות)

מרכזת במשרד החינוך את היחידה לטיפול בפרט, ובכלל זה את תהליכי ההכשרה והליווי של מדריכי ההכלה ורכזי ההשתלבות בבתי הספר היסודיים. מרצה בחוג לחינוך מיוחד במכללת תלפיות.

תקציר

"אל תסבירו לי למה שילוב והכלה הם תהליכים חשובים, תסבירו לי איך עושים את זה בתוך כיתה הטרוגנית בלי שלמדתי חינוך מיוחד".
אמירה זו רווחת מאוד בקרב המורים המלמדים בחינוך "הרגיל", וטומנת בתוכה קושי, תסכול, רצון, ולעיתים אף כעס ושאלה של אחריות. בעיקר היא משקפת תחושת מסוגלות נמוכה. מטרת ההרצאה היא להציג מיתוסים בעולם השילוב וההכלה מנקודת מבטם של מורים, ואת הפעולות שעלינו לבצע כמוסדות להכשרה ובמשרד החינוך כדי "לנפץ" מיתוסים קיימים ולייצר תובנות חדשות. כל אלה במטרה להעלות את תחושת המסוגלות של המורה.

3. פרויקט "עוצמות": שילוב סטודנטים עם מוגבלות שכלית התפתחותית באוניברסיטת בר-אילן

מר מתניה ריגר (מכללת אורות, אוניברסיטת בר-אילן)

מרכז את החוג והעבודה המעשית בחינוך מיוחד במכללת "אורות ישראל" – קמפוס רחובות, וחבר בפורום לחינוך מיוחד במכון מופ"ת. כיום חוקר את תחום המוגבלות השכלית באוניברסיטת בר-אילן בהנחייתה של פרופ' חפציבה ליפשיץ, וגם מנגיש אקדמי בפרויקט "עוצמות".

תקציר

רעיון השילוב וההכלה של אוכלוסיות עם צרכים מיוחדים בחברה הרגילה תופס עם השנים מקום מרכזי בארץ ובעולם, ומיושם בדרכים רבות ושונות במערכת החינוך, בתעסוקה ועוד... הייתכן ליזום וליישם את רעיון השילוב באקדמיה?

ההרצאה תדון באוכלוסייה עם מוגבלות שכלית התפתחותית. מתוך תפיסה המאמינה בשילוב אוכלוסייה זו בחברה בישראל הוקמה – לראשונה בעולם ובארץ – תוכנית המשלבת אותם באקדמיה. פרויקט "עוצמות" הוקם על ידי פרופ' חפציבה ליפשיץ מאוניברסיטת בר-אילן, והוא פועל זו השנה החמישית בבית הספר לחינוך שבאוניברסיטה זאת. הפרויקט הוקם ברוח תאוריית "הגיל המפצה" שפיתחה פרופ' ליפשיץ, והוא מוכיח ומגשים את התאוריה הלכה למעשה. מטרת ההרצאה היא לשתף בדרכים שבהן אפשר ליישם את רעיון השילוב באקדמיה; לדון בדרכי ההוראה וההנגשה של תוכני הלימוד; לפרוס את המטרות הלימודיות והחברתיות של הפרויקט; להציג את היכולת של אוכלוסייה עם מש"ה ללמוד תכנים ברמה אקדמית, ולדון בהשלכות החיוביות שיש לפרויקט זה עליה – ועלינו כחברה.

מושב 3. שיתופי פעולה בהכלה

יו"ר המושב: ד"ר אביבה בר-ניר, מכללת דוד ילין

1. מ"בלתי נראים" אל עבר מרכז הקהילה: ילדי גן באום אל פאחם מציגים במוזיאון לאומנות

גב' חנאן מחאג'נה (גן אל-אנואר, אום אל פאחם)

גננת בגן חנ"מ לילדים מעוכבי שפה. בעלת חנות הספרים "מקין", המתמחה בספרות ילדים ונוער. בעלת תואר שני בגיל הרך וסטודנטית ללימודי ביבליותרפיה.

תקציר

בגן לומדים 12 ילדים מעוכבי שפה, נוסף על בעיות התנהגותיות ואישיות אחרות. מצב זה גרם לאקלים חינוכי שלילי. בגלל המורכבות הקשה המצב המשיך והחריף, והגננת יזמה פרויקט ייחודי עם ההורים וגופים

קהילתיים אחרים. הפרויקט רתם את הילדים ואת הוריהם כשותפים לתכנון, לביצוע ולעשייה יצירתית הבעתית, והיא הוצגה בהתכנסות חגיגית בגלריה לאומנות באום אל פאחם. 12 ילדי הגן יצרו יותר מ-120 יצירות אומנותיות מסוגים שונים, וקיבלו מטעם הסתדרות המורים פרס על "פיתוח תוכניות ייחודיות בגני הילדים". כך ההצלחה של הפרויקט הייתה טמונה בהכרה בייחודיות של ילדים אלה. הם למדו לאהוב ולהעריך את עצמם, וזכו לקבל מן החברה הערכה, כבוד ואהבה.

2. הילכו שניים יחדיו? הדרכה פדגוגית משותפת לחינוך המיוחד ולגיל הרך ד"ר היידי פלביאן (מכללת אחוה)

ראש החוג והמסלול לחינוך מיוחד במכללת האקדמית אחוה. חוקרת וכותבת בתחום פיתוח החשיבה בתהליכי למידה שונים, תוך התמקדות בתלמידים עם לקויות למידה ו-ADHD. ראש קבוצת המחקר בנושא פיתוח תוכניות חינוך ואבטחת איכות החינוך של ארגון ECER.

תקציר

חוקר ההשתלבות המעודכן (2018) מחייב את כל העוסקים בחינוך לתכנן תהליכי הוראה ולמידה דינמיים שמבוססים על הכרת אוכלוסיית הלומדים; נקודות החוזק בצד השונות והמיוחדות של כל אחד ואחת. כל אלו תוך התמקצעות בתוכן ההוראה ובמיומנויות ההוראה השונות. במסגרת האחריות להכשיר מורים מקצועיים המאמינים בכל ליבם במהות ההשתלבות והשילוב של כל הלומדים והמלמדים במערך החינוך היה לנו ברור כי מדובר בתהליך ארוך שיש להתחיל אותו בשנה הראשונה ללימודים לקראת תעודת הוראה. את הליך השילוב וההשתלבות בחרנו לעשות בפועל במכללה, ולא להסתפק בלימודים עיוניים או בסיוורים בבתי ספר שונים. לכן במסגרת שיעורי הפדגוגיה בשנת הלימודים הנוכחית (תש"ף) למדו יחד כל הסטודנטים שנרשמו ללימודי חינוך מיוחד רב-גילאי או חינוך מיוחד לגיל הרך ולצידם הנרשמים ללימודי הגיל הרך בחינוך הרגיל. כל הלומדים חולקו באופן שווה לקבוצות פדגוגיה, ובכל קבוצה היה מספר שווה של סטודנטיות מכל מסלול הכשרה. המדריכות הפדגוגיות (שתיים מהחינוך המיוחד ושתיים מהגיל הרך) בנו תוכנית לימודים אינטגרטיבית שהייתה בה התייחסות לכל הסוגיות הנדרשות בפדגוגיה, תוך התמקדות בשונות שבין הלומדים ובדרך שבה ניתן ללמד קבוצות הטרוגניות. ההוראה בוצעה בעיקר תוך מתן דוגמה אישית של המדריכות, ושיתוף מתמיד של כל הלומדות. הדגש העיקרי היה ההדגמה בפועל של הוראת נושא אחד לסטודנטים שמטרות ההכשרה שלהם שונות.

3. מחנך, מורה שילוב ותלמיד – שיתופי פעולה לקידום תפקודי התלמיד ד"ר יחיאל תנעמי (מכללת חמדת הדרום)

מרצה בחוג לחינוך מיוחד במכללת חמדת הדרום. מלמד מתמטיקה בחט"ב ומנחה מורים בהוראת מתמטיקה לתלמידים עם צרכים מיוחדים בחינוך הרגיל ובחינוך המיוחד. תחומי המחקר שלו הם תפקודים קוגניטיביים והקשר שלהם למתמטיקה, פיתוח מקצועי של מורים וקידום תפקודי לומד.

תקציר

במאה ה-21 מצופה ממורה לקדם את תפקודי הלומד הנדרשים לצמיחתו, נוסף לתחום הדעת. תפקודים אלו נועדו להיטיב ולהעמיק את יכולותיו של התלמיד ולסייע לו בלמידה, בהתפתחות ובהשתלבות בחיי החברה והקהילה גם מעבר לתקופת הלימודים. מאחר שכל מורה מתמחה בתחומים שונים, לעבודה המשותפת של מחנך הכיתה ושל מורה השילוב יש תרומה ייחודית למתן מענה מותאם לתלמידים. בהרצאה נציג מודל לקידום תפקודי לומד באמצעות שיתופי פעולה של מחנך הכיתה, מורה השילוב והתלמיד, ונציג גם את ממצאי ההתנסות במודל. במודל באים לידי ביטוי הנחיה שיתופית של מחנך הכיתה ומורה השילוב בקביעת יעד לקידום התלמידים בכיתה; המחנך ומורה השילוב הם קבוצת עמיתים תומכת ומעצימה הנפגשת באופן סדיר, מקיימת דיון רפלקטיבי על התהליך כדי להשיג את מטרותיו; הדיון מגביר את תחושת הביטחון והמסוגלות, מאפשר פתיחות מחשבתית, כבוד הדדי וקבלת השונות; מורה השילוב מלווה את המחנך לאורך התהליך כדי ליצור משמעותיות ורלוונטיות לצורכי התלמידים.

מושב 4. היבטים רגשיים

יו"ר המושב: ד"ר ענת קלי (מכללת אפרתה)

1. התמודדות רגשית של מורות עם אירועי תוקפנות בכיתה

ד"ר מיכל לוי (מכללת דוד ילין)

מלמדת במכללת דוד ילין ובאוניברסיטה העברית, בחוג לחינוך מיוחד. מחקריה עוסקים בתוקפנות ובריונות בית-ספרית, ובמיוחד בצופים מהצד, ובהתמודדות הרגשית של מורים עם אירועי תוקפנות בכיתה.

תקציר

מחקר איכותני זה נעשה במטרה לבחון את סגנונות ההתמודדות הרגשיים של 15 מורות עם אירועי תוקפנות בכיתה. ניתוחי תמה של הראיונות המובנים למחצה הניבו מודל אינטגרטיבי שכלל שישה סגנונות התמודדות עיקריים: תפיסות מקצועיות עצמיות, סגנון רגשי, קשר מורה-תלמיד, השתייכות קבוצתית, סגנון קוגניטיבי והתמודדות לבד. ששת הסגנונות הללו נתפסו על ידי המורים כסגנונות התמודדות מסתגלות ו/או לא מסתגלות. נוסף על כך, ששת הסגנונות הללו השתלבו זה בזה והושפעו מרמת הניסיון ומההקשר. נדונו ההשלכות המעשיות עבור הכשרת סטודנטים להוראה ומורים בשטח, כדי למנוע את מצוקתם הרגשית ולשפר את התמודדותם הרגשית עם אירועי תוקפנות בכיתה.

2. "אני מאמינה שלסייעת תפקיד משמעותי במעריך הכיתתי": תחושת המסוגלות העצמית של סייעות פדגוגיות לתלמידים עם צרכים מיוחדים

ד"ר אליסיה גרינבנק – ראשת החוג לחינוך מיוחד במכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון. בעלת הכשרה בתחום החינוך המיוחד ובתחום הייעוץ החינוכי. עובדת שנים רבות כמדריכה ומרצה במכללות להכשרת עובדי הוראה ולהכשרת יועצים חינוכיים. במחקרים ובמאמרים מדגישה את החשיבות הקריטית בפיתוח מודעות דווקא לצורכיהם של האנשים הסובבים את הילד עם הצרכים המיוחדים: משפחתו ואנשי הצוות הרב-מקצועי העובדים איתו.

ד"ר גלית אגם בן ארצי – מרצה בכירה ומדריכה פדגוגית בחוג לחינוך מיוחד במכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון. מרכזת מסלול ההתמחות בחינוך מיוחד בחוג לחינוך גופני. תחומי המחקר העיקריים שלה הם אוטיזם, הכשרת פרחי הוראה ומעורבות הורים.

תקציר

ההרצאה תתמקד בתפקידה של הסייעת הפדגוגית בעבודה עם תלמידים עם צרכים מיוחדים. תפקיד הסייעת הפדגוגית הוא מורכב, ולא תמיד מוגדר. מוטלת עליה קשת רחבה של משימות, והדגשים המיוחדים בתפקידה נגזרים מהמסגרת שבה היא עובדת – כיתת חינוך מיוחד או כיתה רגילה, ומסוג המוגבלות של התלמידים שעמם היא עובדת.

סייעות פדגוגיות הן חלק משמעותי מהצוות החינוכי-טיפולי העובד עם תלמידים עם צרכים מיוחדים, אולם למרות חשיבות תפקידן המחקר העוסק בו ובתחושת המסוגלות העצמית שלהן הוא מצומצם. ממחקרים שבהם ראינו סייעות עולה שהן מרגישות שמעמדן בצוות נחות, הן רואות את עצמן כ"חלקי חילוף" לצוותי הוראה, מרגישות שמתעלמים מכישוריהן, לא מערבים אותן בהחלטות בנוגע לתלמידים שעמם הן עובדות באופן אינטנסיבי, וקולן לא נשמע.

בהרצאה נציג את ממצאיו המרכזיים של מחקר שבדקנו בו את תחושת המסוגלות העצמית של 291 סייעות פדגוגיות. במחקר השתתפו 110 סייעות אישיות העובדות עם תלמידים עם צרכים מיוחדים המשולבים בבתי ספר רגילים, ו-181 סייעות כיתתיות העובדות בכיתות חינוך מיוחד בבתי ספר רגילים או בחינוך המיוחד. תחושת המסוגלות העצמית של הסייעות נבדקה בארבעה מדדים: מסוגלות אישית, מסוגלות בתחום הלימודי, מסוגלות בתחום החברתי ומסוגלות בתחום הרגשי. כן נבדק הקשר בין תחושת המסוגלות העצמית לבין משתני רקע של הסייעות: גיל, ותק, הכשרה וסוג הלקות של התלמידים שהן עובדות עימם. ממצאי המחקר העלו כי קיימים הבדלים מובהקים בין שתי קבוצות המחקר בכל ארבעת מדדי המסוגלות שנבדקו, וכי הסייעות האישיות דיווחו על תחושת מסוגלות גבוהה מזו של הסייעות הכיתתיות. ממצאי המחקר יידונו לאור התיקון לחוק החינוך המיוחד, והתפקיד המשמעותי של הסייעת הפדגוגית במציאות החינוכית המשתנה.

3. שחר חדש יאיר: להיות, להקשיב, לגעת

גב' ליאת חפר

אשת חינוך, מורה ומחנכת בכיתות חטיבה ותיכון מטפלת בפסיכודרמה. אם לארבעה ילדים שמלמדים אותי כבר 22 שנים על הכלה

תקציר

סיפור אישי מרגש על התמודדות הורית אמיצה במציאות מטלטלת. התמודדות עם ילד במחלקה סגורה; קבלה של שינוי מגדרי; התייחסות לכלל המשפחה, ובעיקר התמודדות עם המערכת החינוכית והטיפולית. בהתייחסות פסיכולוגית המושג הכלה מתאר יכולת לקבל רגשות וקשיים של הפרט או של האחר כפי שהם, בלי להדוף או להכחיש אותם, ובלי להשליך אותם על האחר בצורה לא מותאמת. זוהי יכולת לתת לרגשות ולמצבים קשים פרשנות או לראות אותם באופן המאפשר את קבלתם והטמעתם. האם ההכלה באה לידי ביטוי במערכת החינוך בצורה מיטבית, בהתמודדות היום-יומית עם ילדים מורכבים רגשית ונפשית? כיצד נוכל להיות אנשי חינוך נוכחים יותר, מקשיבים יותר, נוגעים יותר? כיצד הקשר בין מערכת החינוך לבין הורים יוביל לתוצאות חיוביות ויעילות עבור הילד ומשפחתו? טובנות של אם, אשת חינוך ומטפלת רגשית.

מושב 5. היבטים סנסומוטוריים בהכלה

יו"ר המושב: ד"ר ניקול בן נון (מכללת דוד ילין)

1. שילוב ילדים עם צרכים מיוחדים בהתנסויות תנועה ותרומת התנועה להתפתחותם ד"ר אסנת בינשטוק (מכללת דוד ילין)

עבדה כמרצה במגמת הייעוץ החינוכי באוניברסיטה העברית. פיתחה תוכניות התערבות שפורסמו בשפ"י, וריכזה את הייעוץ לגיל הרך בירושלים. כיום מרצה במגמת השילוב במכללת דוד ילין ובמגמת החנ"ג במכללת ושינגטון. שותפה לכתיבה ולעריכה של המסמך "הזכות להתנועה", שיצא לאור בקרוב בהוצאת מופ"ת.

תקציר

כל הילדים זקוקים לתנועה. אף שילדים עם צרכים מיוחדים זקוקים ליותר זמן תנועה כדי להתגבר על הקשיים הניצבים בפניהם, הם נוטים להיות פחות פעילים מעמיתיהם. ההרצאה תעסוק בשלושה נושאים:

1. חסמים בארבעה תחומים הקשורים זה בזה: (א) חסמים אישיים-גופניים/רגשיים, הנובעים בדרך כלל מחשש של הילדים או של הוריהם; (ב) חסמים חברתיים הנובעים מהבידוד ומהבדידות ופוגעים בתחושת המסוגלות; (ג) חסמים סביבתיים עקב חוסר נגישות של חצרות, מתקנים ומרחבי פעילות; (ד) חסמי מדיניות ותוכניות עקב הכשרה לא מספקת של גננות, מחסור בתוכניות לימוד אישיות, מחסור במשאבים פיזיים מתאימים.
2. התמיכה הנחוצה כדי להתגבר על החסמים: (א) מתן הזדמנות רבה לתנועה, ליצירת ביטחון; (ב) שילוב הילדים בפעילות שוטפת והתייחסות כנה, ללא העמדת פנים; (ג) בניית גן משחקים המותאם לכל הילדים; (ד) יצירת תוכניות לימודים מיוחדות ושילוב אנשי מקצוע.
3. תרומת ההתנסות בתנועה להתפתחות וללמידה של ילדים משולבים בגן הילדים: המחקרים מצביעים על תרומת ההתנסות בתנועה לארבעה תהליכים: מוטורית – חלק מהעיכובים תלויים בלקות, אך חלק

לא מבוטל מהם נובע מחוסר בהתנסות תנועתית; קוגניטיבית – המחקרים מצביעים על תרומה משמעותית של התנסות בתנועה, במיוחד תנועה מושכלת; רגשית וחברתית – המחקרים בחנו משתנים כמו תחושת מסוגלות, שבלעדיה הילדים עם הצרכים המיוחדים מתקשים להשתתף ולקחת חלק בפעילויות גופניות; הכרה של אחרים במסוגלותם להשתתף; ירידה בתחושת המתח ואי הנוחות; ויכולת לקיים אינטראקציה עם עמיתים.

2. כלים לשיפור יכולת הכלה ולמידה בקרב ילדים עם קשיים בוויסות החושי ד"ר אורלי יזדי עוגב

תקציר

ויסות חושי הוא תהליך עצבי של ארגון המסרים הנקלטים מהחושים שלנו. הויסות החושי מתרחש אוטומטית במערכת העצבים המרכזית. ליקויים בוויסות חושי מתבטאים בכך שמוחו של אדם אינו מצליח לארגן מסרים סנסוריים שקיבל, ולכן אינו מסוגל להגיב אליהם בצורה מותאמת. מוחו של ילד הסובל מליקוי בוויסות חושי פועל אחרת ממוחו של ילד טיפוסי, ופעילות יום-יומית רגילה עלולה להוות עבורו אתגר. לוויסות חושי יש השפעה אדירה על מסוגלות הלמידה. הקשיים בוויסות החושי עלולים לגרום לילד לפתח בעיות בלמידה, בהתנהגות, בפיתוח יחסים חברתיים ובהתפתחות מוטורית: הערכה עצמית נמוכה; רגישות יתר למגע, לרעשים ולמראות; רמת פעילות נמוכה מדי או גבוהה מדי; קשיים גרפ-מוטוריים וקשיים במיומנויות מוטוריקה עדינה; קשיי קשב; קשיי התמודדות עם מטלות; בעיות בקואורדינציה; קושי בטיפול עצמי; קשיים חברתיים. תכנון סביבה מקדים יוביל לכך שכל ילד במסגרת החינוכית יוכל להתמודד עם אתגרי הלמידה המתאימים לו. סביבת למידה מותאמת ומעוצבת עשויה להבטיח למידה ושילוב מיטביים. תפקיד המחנך הוא לשים דגש על תחומים כמו איזון רמת רעש, שמירה על שגרת יום, מתן הוראות פשוטות, מתן אפשרויות בחירה מוגבלות, מניעת בעיות, פיתוח מודעות עצמית, כיבוד רגשות הילד, עקביות.

3. האם הכלה היא הכוח לילדי כו"ח? עמדות מורות לילדי כו"ח ד"ר גליה טלר-אזולאי (המכללה האקדמית גורדון והמכללה הערבית) וד"ר סופי שאולי (מכללת הגליל המערבי והמכללה האקדמית גורדון)

ד"ר גליה טלר אזולאי – בוגרת תואר ראשון בחינוך מיוחד, תואר שני בפיתוח מערכות חינוך ותואר שלישי בחינוך מיוחד. מרצה בתחום כו"ח ומדריכה פדגוגית.
ד"ר סופי שאולי – בוגרת תואר ראשון בבילוגיה, תואר שני ושלישי בחינוך מדע וטכנולוגיה. מורה מומחית להוראת תלמידים כו"ח ומרצה.

תקציר

שאלת שילובם של תלמידים בעלי צרכים מיוחדים במערכת החינוך הכללית מתעוררת לעיתים תכופות. שאלה זו מקבלת משנה תוקף בחשיבותה לאור תיקון מס' 11 לחוק החינוך המיוחד, שביישומו הוחל

לאחרונה ברחבי הארץ. תיקון זה מאפשר כיום ליותר תלמידים עם צרכים מיוחדים להשתלב במסגרות החינוך הכללי.
פרק זה מתאר את העמדות של מורות לתלמידים כבדי שמיעה וחירשים (כו"ח) בנוגע לשאלת החינוך המיטבי עבור תלמידיהן. במסגרת המחקר נערכו ראיונות מובנים למחצה עם מורות משתי קבוצות: עשר מורות בכיתות כו"ח ועשר מורות תומכות שילוב (תו"ש).
בין הקבוצות ניכרו הבדלים: מורות תו"ש תומכות לרוב בשילוב אינדיבידואלי מלא של תלמידי כו"ח, ומצביעות על הצורך החברתי כצורך העיקרי הדורש מענה מהותי בתיווכן של מורות החינוך הכללי להשגת שילוב מיטבי. לעומתן, מורות בכיתות כו"ח מדגישות את הקשיים שיש בשילוב האינדיבידואלי, מייחסות חשיבות רבה למעורבות הורית בחינוך, ובעיקר מציגות את הצורך בהדרכה של צוות המורים הקולטים בכיתות החינוך הכללי.
מניתוח דברי המרואיינות במדגם זה עולה הצורך בתוכניות הדרכה מובנות למורים בכיתות החינוך הכללי לשם יישום מיטבי של שילוב תלמידי כו"ח בכיתות אלו על פי התיקון לחוק.

מודל הדדיות ההכלה "בטבע" – בדרך טבעית בלמידה עצמאית

גב' מירה דה-קלו

מנהלת את עמותה בדרך אל, בית ספר בטב"ע

תקציר

העמותה הוקמה בשנת 2009 בעקבות הצורך האישי שלי לתת מענה חינוכי, חברתי ורגשי במקום אחד לבתי ולתלמידים אחרים כמוה. בבית הספר לומדים כמאה תלמידים.
חזונו של בית הספר הוא שילוב בוגריו בחברה הרגילה כאזרחים מן השורה, עצמאיים, תורמים ונתרמים.
בית ספר בטב"ע מתמקד בחינוך לעצמאות תפקודית ולאיכות חיים, תוך תגבור לימודי הטבע החברה והסביבה, ובשיתוף עם בתי ספר בעלי אוכלוסיית תלמידים רגילה ועם כלל הקהילות הסובבות את בית הספר. השילוב מאפשר לתלמידים עם מוגבלויות לרכוש התנהגויות נורמטיביות, להיות חלק בלתי נפרד מהקהילה ולהפוך לעצמאיים בבגרותם, נתרמים ותורמים לקהילה. עם זאת, השילוב מאפשר לקהילה לקבל את השונה ולהעצים את עצמם. WIN-WIN.

איך עושים זאת? תוכנית עבודה:

- * מיפוי צרכים ותנאי שטח;
- * כתיבת תוכנית פדגוגית חברתית רגשית – יעדי שילוב;
- * הכשרה של צוותים במוסדות המיוחדים והרגילים – דרכי התמודדות ויישום פתרונות ראויים, ועבודה תחת הדרכה רציפה לאורך השנה;
- * פגישות צוות והדרכה – פדגוגי, רגשי וחברתי, רשויות ופיקוח. תלמידי בית הספר משולבים ומשולבים על ידי יועצת בית הספר;
- * גיוס כוח אדם והסעות – מורים, סייעות, העשרה, יועצים ופרא-רפואיים

- * תקציב מוכשר/רגיל. תרומה/רשותי או העברת משאבים לטובת שילוב בהעשרה/תל"ן;
- * בקרה – בניית כלי הערכה איכותניים וכמותיים כהערכה מעצבת להמשך התהליך.

"כנפיים של קרמבו" – יוצרים את האקשן: עקרונות ליישום הכלה והשתלבות בחיי היום-יום

גב' דורלי רוזנשטיין

מנהלת מחלקת פיתוח מקצועי של "כנפיים של קרמבו" – תנועת נוער לצעירים עם ובלי צרכים מיוחדים. בעלת תואר שני בחינוך מיוחד ושילוב טכנולוגיות. ניהלה קליניקה לאבחון וטיפול NDFA (הגישה הנוירו-התפתחותית-תפקודית) ולאבחון דיסקטי. מנהלת מסלולי הכשרה מקצועיים למאבחנים ולמטפלים.

תקציר

"כנפיים של קרמבו" היא תנועת נוער רב-גונית. פעילים בה ילדים ונוער עם ובלי מוגבלויות, מכל רובדי החברה הישראלית: חילונים, דתיים, מוסלמים, נוצרים, בדואים, דרוזים, מכל קשת הלקויות ודרגות החומרה.

ב"כנפיים של קרמבו" פותח מודל שילוב והכלה חדשני המחבר בין ילדים ובני נוער עם מוגבלויות לבין בני נוער מהחינוך הכללי, מכל גוני החברה. המודל מאפשר פעילות משותפת, נגישה ומותאמת המביאה לידי ביטוי את היכולות של כל הפעילים. בשל השינוי שפעילות זו מחוללת בחברה הישראלית זכה מודל השילוב הייחודי של התנועה להכרה בין-לאומית של האו"ם, ו"כנפיים של קרמבו" זכתה במעמד של "יועץ מיוחד" בנושא שילוב (יולי 2018).

במסגרת ההרצאה נפרוס את עקרונות "האקשן":

ה – הרחבת מושגים

א – אקטיביזם: הובלה ומנהיגות בקרב בני נוער עם וללא מוגבלויות

ק – קבוצה וקהילה: מבנה הקבוצה, ההטרורגניות, והשפעתה על מבנה הקהילה המכילה

ש – שייכות, שוויון הזדמנויות

ג – נגישות והתאמת פעילויות

נדון במקומה של המוטיבציה כערך הבונה תחושת שייכות ושוויון בחברה, ובאופן שבו ניתן ליישם עקרונות אלו במסגרות חינוך פורמליות ובלתי-פורמליות.